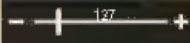




Fullscreen



18 / 176

होनि मुद्रिरण कांपत होतें
 धरधर त्याचें सारें अंग ।
 अरुण मुखाचा त्याच्या हाता
 फक्त पांढरा होता रंग ॥
 उभा राहिला फसा तरी मग
 दिवला पत्नीने त्या हात ।
 तेजहरीन तो क्षाला पाहूनि
 वदली-“हाला अचुल घात!”
 अग्नि निघाला इतकल होउनि
 निवगण नानंदित झाले ।
 उभा पडका होता त्याचे
 केस उघडले जे कुरले ॥
 ओढु लागले वेकूट पाहूनि
 पळू लागला गरीब तो ।
 जीव बांचला त्याचा, कारण
 दूर पांचला होता तो ॥

वेचलोकि जाउनी भजिने
 सांगितला खास वृत्तांत ।
 मत्स्येय वदला-“हे अग्नि!
 स्वासासी तू वृथा मनांत!
 “देऊ सांगतो, समजून घे तू
 शक्ति शिवाला असतो दोन-
 सेवेस्वली एक नि दुसरी
 अवलि तुझ्या, आ दोनच दोन ॥
 “शुक्ति पुत्रावती कर तू तेंच,
 उपाय एकच हा असतो ।
 जिये वाहतें मागीरयि, जा
 वेळ वृथा ना घालवितो ॥
 “तुझा जकळचा शिवशक्तीला
 मंगेमध्ये दे टाकून ।
 काय काय त्यानंतर वरतें
 सांग येदनी तें पाहून ॥



[६]

[महादेवी सांगितल्या शिवा अथवा वाचनरोवर लखने हल्ली बरोबरीत आंभोल
 गेली. एकदा येताना अयकलने जमला सांगितल्याने त्याच्यावर वेदाच्या संकटाची
 रूपता कल दिशी, सोपे तुहेजक पोचत असतो महादेवीचे स्थान भोरून
 दक्षिण घेऊन यायला सांगितले, पुढे वया]

त्याचा काय विचार असेल ! काल मर- किती दिवस रहायला मिळते हें चारपांच
 वाला मूक लागली आहे म्हणजे तो तासांतच ठरपार आहे.
 कोणाचा तरी गळी देणार ! महादेवी त्याच्या- लखू या सर्व गोष्टींचा विचार करीत
 फडें पाहून हेयक्य होता. तो असेंहि जयमलबरोबर शाहाजादी सविधा गोळा
 म्हणला होता की काळयेवाला मूक लागली करीत होता. दोघांनी दोन मोठ्या मोठ्या
 आहे. ते ऐकून लखू घाबरून गेला होता. करून होवयावर उचलून घेतल्या आणि
 त्याला हाटले की, कदाचित सांगितले दोघांचे मांत्रिकाच्या गुहेकडे दोघे निघाले. दोघे
 कोळणे ऐकले असवें. या जगांत आतां गुहेजकल येतं लागले तसतसा मांघि-





काच्या भनजापाचा जायाच मोठमोठा होळ लागला. जयमल व लखुनें आवापली मोळी गुहेसमोर टाकली आणि गुपचुप गुहेत पवेश केला.

ब्रह्मदंडी मलिक काळभरवाच्या धूर्तीसमोर पचासन घाळत बसला होता व ओर जोरातें मंत्र म्हणत मधून मधून त्या मूर्तीवर इराड फैकीत होता. गणेशचतुर्थीला गणपतीवर जुल्ले आणि पत्नी वाडलात तसें ते पाहून लखुला आश्चर्य वाटलें. हा काय पूजा झाली ! असें सुनावून त्यानें जयमलला विचारलें. त्यानें सुणनें हें देखील विचारलें—“हा

काय प्रकार आहे ? पण जयमलनें नाचावर बोट ठेवून वयायून सांगितलें, एक शब्द देखील बोध नकोस.

इकडे ब्रह्मदंडी काळभरवाला प्रसन्न कर घ्यायाटीं त्याच्यावर राग आणि मोटे यांचा वशीव करीत होता व जिकडे ब्रह्मपुरांत राजा व प्रजा या काळजीत पडले होते कीं केव्हां आणि कोठून शत्रुसैन्य चाळव सेतें आहे. राजा व मंत्री यांना वास्त होतें कीं शत्रु सैन्याची जनबाहमव डोंगरावर करीत असावा. म्हणून त्यांनीं डोंगरावर काय होत आहे हें पाहून येण्यासाठी व टेहेलणीसाठी कोळ सैन्य पाठविलें होतें. जर शत्रुसैन्य येतच असेल तर ते वगडून काढण्यांत यावें अशी आज्ञा पण त्या सैन्याला देण्यांत आली होती. परंतु त्या सैन्यानें डोंगराला प्रदेशांत पाऊल टाकल्याबरोबर भूकंपासारखा सर्व डोंगर हादरला व अर्धे अधिक सैन्य दगा दोंगरा वगडावाळीं चिरदून गेलें. उरलेल्या सैनिकांनीं येऊन डोंगराविरुद्धी त्याच्या हाक्यांत ज्या ज्या कल्पना आल्या, येऊन त्यांचे वर्णन सांगितलें.

एका शुभ जमनी राजा आपला मंत्री, सेनापति व मंत्रीन नेमलेले राजगुरु यांच्यासह

वात शुभ भत्रणा करीत होता. सेनापति व मंत्री यांचे म्हणणे ऐकून वेतल्यावर राजा राजगुरूला म्हणाला—“आपण सर्व ऐकलेच आहे. सैनिकांच्या बोलण्यावर कितपत विचार करावा हें कळत नाहीं. म्हणे, डोंगरावर सैन्य वाढें. जलें देखील कांहीं जण म्हणले कीं डोंगरांत एक मानिक राहते. ती अंगाळा रक्त फाटून वसती !”

राजगुरूनें सर्व कांहीं खांद्यापुं ऐकून वेतले व म्हणाला—“देखी गोष्टी बरोबर असें शकतील असें कां समजें नये !”

“म्हणें मानिकाचे खूमेन्धार्या संगमन कसेच असें वाटतें का आपणांला !” राजानें प्रश्न केला.

“हें बरोबर आहे कीं तें, हें मी निश्चितपणें सांगू शकेन कीं नाहीं. मला स्वतःलाच झेका आहे. परंतु एवढें मात्र निश्चित सांगता येईल कीं जे दैनिक त्या डोंगराला प्रदेशांत दिडून आले आहेत त्यांची ओळी टिकावावर नाहींत. कारण काही मानिक असे देखील म्हणले कीं मानिकानेच भूकंप करविला होता. आणि त्या डोंगरांत विरक्षण राखी जनावरोपण आहेत म्हणें.” राजगुरु म्हणाला.



“तुहीं राखी जनावरें तसतील असें वाटतें का आपल्याला ? प्रथम माझासुद्धा विश्वास बसत नव्हता. परंतु या मानिकाची मोट ऐकल्यापासून मला... ” बोलतां बोलतां मंत्री मुखेंच थांबला. “मंत्री ! मी देखील बोड्याफार वगडावाळा अश्याच केला आहे !” राजगुरु थोडा रागानेंच म्हणाला. “गुरुवर ! एतल्यासाठीच तर आपल्याला बोळाविले आहे. आपल्या घदनीच्याच आम्ही तरी काय करूं शकणार !” राजा राजगुरूला सज्जावून सांगण्यासाठी म्हणून नमणें म्हणाला.

काव्यासाठी निवाळा. ते होंगराच्या पावघ्याशी येऊन पोचले.

समोर होंगर उभा होता. भुंकर होऊन गेल्यामुळे त्याच्याकडे पाहणाऱ्यांना भीतिच वाटत होती. दगडावर दगडांचा झीग अडल्याकारणाने सर्व दृश्य अस्वस्थ भक्कर दिसत होते. अंगारूझाची घोळवावळून उतरण्याची छातीच होरेसा. बरोबरच्या सैनिकांची बाबर-मुंदीव उडून गेली होती.

“तुमच्यापैकी कोणी पूर्वी या होंगरावर चढून गेला आहे का? या होंगरात प्रदेशाची माहिती असणाऱ्या कोणी आपल्याबरोबर असता तर बरे माझे असते!” राजाचा अंगरक्षक दोषां सैनिकांना म्हणाला.

दोषां सैनिकांपैकी एकजण पूर्वी या होंगर चढून आला होता. पण तबु सैन्या-विपरीत्या वातप्या, विविध रानटी वना-बरांच्या आणि माजिकाच्या गोष्टी ऐकल्या-नंतर त्याने वाळू मुढेंच पडेल. त्याची आठवण झाल्यावर तर त्याच्या सर्व अंगवर सदामेंच उगे राहिले. तो म्हणाला—

“वाळू! त्या होंगरावर कोही पाहण्या-सारखे नाही, मी निश्चितच सांगू शकतो. समजा, जर वाळूने येथे जर असेल किंवा

“नुसता अंदाज लावून अनुमानांनी सांगितलेल्या पोर्षांवर कसा विश्वास करावयाचा! महाराजांनी स्वतःच्या अंगरक्षका-बरोबर दोषांविषा सैनिकांना पाठवून होंगरात प्रदेशांतल्या परिस्थितीबद्दल अध्ययन करून यायला त्यांना सांगायचे, म्ह त्यांच्या कडून मी माहिती मिळेल त्याच्या आधारे पुढे जे काही करावयाचे असेल ते ठरविता येईल!” असे सांगून राजगुरू तेथून रामारागाने उडून निघून गेला.

राजाच्या आज्ञेने त्याचा अंगरक्षक सैनिकांबरोबर होंगरात प्रदेशाची माहिती





Fullscreen



177



24 / 76



मोक्षिक असेल तर त्यांच्याविषयी परत जाऊन सांगायला आपण जिवंत परत येऊ की नाही खाची मला शेंक वाटते आणि डोंगरावर पोर्णाय तसेल तर, मग डोंगर चढून जाणें दोरील फुकट आहे." सैनिक म्हणाला.

अंगरक्षकाला त्या सैनिकाचा तर्क पडला. त्याने विचार केला की परत जाऊन डोंगरावर कोणी नाही असे सांगितले की शाली मोकळे, एव एक शेंक मर्यात राहून गेली. बरोबरच्या सैनिकांचा काय विश्वास ? जर का दोघांनी फिवा दोघांपैकी एकाने राजाची कृपा संपादन करून वेण्यासाठी, डोंगरावर चढून

आम्ही गेलोच नाही असे सांगितले तर ! छे, तें काही उपयोगी नाही. डोंगरावर चढून तेथे कोणी आहे की नाही हे पाहून खात्री करून घेतलीच पाहिजे. मरण आलेच तर शत्रूशी युद्ध करीत येण्यामुळे स्वर्ग मिळेल आणि जर जिवंत परत रावणालाच गेली तर राजाकडून वक्षिप्त मिळेल. कोणी वाट दाखवणारा भेटेल तर !

अंगरक्षक व सैनिक ज्या झाडखाली उभे राहून बोलत होते, त्या झाडावर लखूचा बाप लपून बसला होता. झुंजार त्या वक्षिप्त प्राण्याच्या शाहीवर असून निघून गेला तेव्हा पायुस तो येथे असून डोंगरावर व दरीत खडगारी प्रत्येक सोष्ट पहात होता. मोक्षिकाचे पुढेचल जात बाहेर जाणें येणें, लखूची एका तरुणाशी मैत्री, जंझुराच्या मैथ्यानी स्वारी, शूकप वगैरे गोष्टी त्याने पाहिल्या होत्या.

त्या मोक्षिकाच्या तावडीपुढे मुलाची सुटका कशी होते या काळजीत तो पडला होता. एकदांने तेथवर जाण्याचे साहस त्याच्याकडून होत नव्हते. झाडावर असून अंगरक्षक व सैनिकांचा परस्परार्थ झालेला संवाद त्याने ऐकला होता. याचा आपण मंदत केली तर आपण कायदेखील अनाश्रित

होईल असा विचार करून तो हळूच झाडा-वरून खाली उतरला आणि दुसऱ्या एका झाडाखाली बसून शरीर वळतात तसा वरकू लपला. अंगरक्षक व सजाच्या सैनिकांनी तें ऐकलें व घाबळूनच गेले. त्यांनी घडून पाहिलें, तेव्हां त्यांना झाडाखाली म्हातारा विसला.

"मोक्षिक हाच तर तसेल ! बाची कांय दाढी पहा ! स्वारी घोरत प्रवृत्ती आहे. याची मात्र उधवून भोकळे होऊ या !" अंगरक्षकानें असे म्हणत तलवार उपसली.

तें ऐकून म्हातारा अंगडाई आख्यासारखे करून दोळे उघडून त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याच्या धमण्यावळून अंगरक्षकाला पाटले की हा मोक्षिक नसावा. त्याने तत्काय म्यानेत टोपली व जवळ येऊन विचारूं लागला- "कोण तूं ! काय काम आहे तुझे येथें ?"

म्हातारानें उत्तर देण्यापूर्वीच एक सैनिक म्हणाला "शत्रूचा सैनिक किंवा हेर असावा !" "माळक ! मी शत्रूसैनिक नाही किंवा हेरपण नाही. मी रानांत राहतो व फेंकपुळें खाऊन आपली उपजीविका करतो." म्हातारा म्हणाला.

"तसे असेल तर तुझा कैसाला देखील बघू लागणार नाही. मी ब्रह्मपूरच्या राजाचा



अंगरक्षक आहे. मी तुला आधासन देतां. येथे कोणी शत्रु असेल तर त्याचा नाशनाश करण्यासाठी मी आला आहे. तुला या डोंगरावरचा वाटा माहिती आहेत का ?" अंगरक्षकानें विचारले.

"या सर्व माझ्या पायासारख्या वाटा आहेत. दोळे मिटून अगर कळोल्या रात्री देखील तुम्ही सांगाल तेथे बिनचूक जाऊं येवेन." म्हातारा म्हणाला.

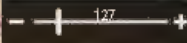
"आम्हांला अशाच वाटांवाची भरज होती. तर मग हो पुढें आणि चल वपू ! तूं इकडे रानांत राहतोस म्हणून, दाडीतर

चांदोया

चांदोया



Fullscreen



177



26 / 76

मी राजाका सांगून सोठे इनाम देवढले वसतें तुला ! मग येतोस ना वाट दाखवायला !” अंगरक्षकानें विचारलें.

पण म्हातान्याच्या कानावर त्यांतका एक देखील शब्द पडला असेलसे दिसत नव्हतें. कारण तो त्यावेळीं दुसऱ्याच एका विचारांत मग्न झालेला होता. या अंगरक्षकाला मदत करतां आली तर आपल्या झुलांला सोडवून घेऊन बायला कांहीं तरी मार्ग निघेल, असा विचार करून तो “या !” असे म्हणून आपली तळवार उपसून वाटी चढें लावला.

अंगरक्षकानें त्याची ती तळवार पाहून चकित होऊन त्याला विचारलें—“रानांत राहून कंरसुलें खाणाऱ्याला ही तळवार कायला हो ?” “मी देखील एका जुना सैनिक आहे, मी नक्षत्राच्या राजाच्या

पदरी, म्हणजे या राजाच्या बापाच्या पदरी नोकरी केली आहे. तेव्हापासून याइया कपरेला ही तळवार आहे.” म्हातारा असे मानानें म्हणाला.

ते ऐकून सैनिक व अंगरक्षक थोडे चपापले. अंगरक्षक हलूच आपल्या सैनिकांना म्हणाला—“कोही म्यायचें कारण नाही. घानें निभारणात केला तर ही तळवार त्याच्या छातींत आरपार जाईल ! तुम्ही बिकं नका. आपण पाठीमागून त्याच्यावर आपली नजर सारखी ठेवली म्हणजे पुरे आहे.”

म्हातान्याच्या कानावर ते शब्द पडले. पण त्यानें कांहींच ऐकू आले नाहीं असें बर- करणी दाखविलें. लक्ष्य घेऊं नये म्हणून त्यानें मार्ग वळून देखील पाहिलें नाहीं. निमूळपणें हांगर चढत राहिला.

(पुरे जाय)



गुणी गजोबा

राजानें दिलेल्या हजार मोहोरांची धेळी घेऊन गजोबा आपल्या गांढी निघाला. तो ज्या वाटेनें जाव होता ती वाट एका रानांतून जात होती. तो एका टेकडीवरून वळणावरून जात असतां मधोर एका साशला एक तरुण राखझाळ फांशी लावून वेध्याच्या बेंतान त्याला दिसला. त्याच्या अंगांत नवे कमंडे होते. गजोबांती बोरी कापून टाकली आणि त्या तरुणाला विचारलें—

“मल्या गृहत्या ! तुला वेढबीड तप नाही लागलें ? जिवावर एवढा उदार कां झालास ? तुला माझ्या मदतीची गरज असेल तर गोंग !”

ते ऐकून तो तरुण म्हणाला—“शला या राखळी पळत असलेला पाहून गजोबांचा मावुश्याचा वांट आला आहे. गांवच्या आश्रय वाटलें. हा जसो पळतो कां तोकांसमोर उजळ साध्यानें हिंडणें देखील चोरासारखा ?

मला अशक्य आहे. आज कमीत कमी शंभर मोहोरा मला मिळतील तर मला बाकवोला तोंड दाखविणें शक्य आहे. पण मला शंभर मोहोरा कोण देणार !” असे सांगून तो रडूं लागला.

गजोबांनीं त्याला धीर दिला व म्हणाले—“तू या साध्या गोष्टींसाठीं आत्महत्याला तयार झालास ? मी देतो तुला शंभर मोहोरा. तुझ्याकचें संकट टळलें तर मला आनंदच होईल. या वे शंभर मोहोरा आणि जा बरी ! तुलाचें संसार कर !” असे सांगून गजोबांनीं त्याला शंभर मोहोरा दिल्या.

तो तरुण त्या मोहोरा घेऊन पळाला.





दास या दोन व्यक्तींत तो घालवून बसला. रघुनाथाचें लग्न पांच वर्षांपूर्वी आलें होतें, पण बायको माहेरीच होती. सासऱ्याने निरोबावर निरोप पाठविले की बायकोला घेऊन जावें. बायकोला घेऊन आला माहीं म्हणून गांवचे लोक हंसत होते.

ज्या लोकांनी कर्तें दिलें होतें त्यांनीं फिर्दाद केली आणि राहण पडलेले घर लिखाव होण्यापर्यंत मजल आली होती. या संकटांतून त्याला काहीं सोड सुप्त नव्हती. त्याच्या आईला त्याने काढलेल्या कुर्जाची कल्पना देखील नव्हती. म्हणून तिने मुलाला शरें भरून बायकोला घेऊन येण्यासाठी पाठविलें.

सातुरबाई, जायत्या मान व्हायच्या पाहिजे तसाच झाला. त्याला गवीन धोतर जोडी मिलाळी. सासऱ्याने आग्रह करून चार आठ दिवस टेवून घेतलें. आठव्या दिवशी मुलीची पांशवणी झाली. शोबे नवरा बायको आसल्या गांवीं निघाली. संव्याकाळची वेळ होती. काळोख पडूं लागला होता. दोघ एका झाडाखाली चादर अथकून सेपों गेली. बायकोचा झोळा त्यामध्यवरोबर रघुनाथ पडिलेलापसित सर्व घनदीकृत जुगार व डठल व टेकडीच्या जाड एका झाडाखाली

हेरी बांधून फांस गज्यांत घातला मात्र, गणोबांनी येऊन दोरी तोडून टाकली. जणू दैत्यानेच गणोबांना तिकडे पाठविले होतें. रघुनाथाच्या मय वाटत होतें की गणोबा शंभर मोहोरा कदाचित परत मागतील. आपली एक दुष्ट विचार त्याच्या मनांत आला. गणोबांनी दिलेल्या शंभर मोहोरा फक्त घर सोडवून वेण्याला उपयोगी पडतील, पण पुढें संसार चालवायला हातांत पैसे कोठे आहेत ? म्हणून त्याने गणोबांची बैलीच उदक्याचा विचार केला.

त्या प्रमाणें रघुनाथ एक दगड घेऊन गणोबांच्या वाटेवर झाडाखाली लपून बसला. गणोबा आल्यावर त्याने पाटी मागून दगड मारला. गणोबा बेचुद्ध होऊन जमिनीवर पडले. रघुनाथानें त्यांची बैली उचलली व मोहरा काढून घेऊन पळून गेला.

त्याच्या वाटले की आतां बायको झोफली काढे तिकडे परत जायें व बायकोला बरोबर घेऊन घरी जायें. आजपर्यंत मूर्खपणा केला तो आतां पुढें झाला. या पुढें जुगारीच्या व दाकल्या राम राम ठोकावयाचा. त्याने एक दुष्कर्म केले खरें, पण त्याला ही सबसुद्धि आली.



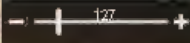
त्याला वाटले, बायको पुन्हा माहेरी तर गेली नसेल ! कारण तो उठून येऊन बराच वेळ झाला होता. पुन्हां एक विचार आला, आतां आपल्या हातांत दगड पैसा आहे. बाजारांत जाऊन दोन नव्वीन दागिने कां घेऊन येऊ नये ! ते घेऊन पुन्हां बायकोच्या माहेरी जाऊं व ते दागिने देऊन मिची समजूत घाळत सिला परत बोलावून घेऊन येऊं. रघुनाथ बाजारांत पोचल्या तेव्हां छान ठाडाळें होतें. दुकानें उघडली होती. एका सराफ्याच्या दुकानांत जाऊन त्याने निरतिराळे दागिने पहाण्यास सुरुवात केली. परंतु

तेदनांत गणोबांना दूर एका जागीं एक ल्हानसें गांठोडें दिसलें. ते गांठोडें त्या तरुणाचें असायें व स्वारी घाईत विसरून गेली असवी असा विचार करून गणोबांनी ते गांठोडें सोडून पाहिलें. त्या तरुणाने अंगांत घातले होते अगदीं तसलेच नवे कपडे त्या गांठोड्यांत होते. गणोबांनी ते कपडे अंगांत घातले व आले काडे गांठोड्यांत बांधून घेतले आणि निघाले.

ज्या तरुणाचें नांव रघुनाथ असें होतें. दुर्दैवानें त्याला वाईट संगत लागली व पडिलेलापसित सर्व घनदीकृत जुगार व डठल व टेकडीच्या जाड एका झाडाखाली



Fullscreen



30 / 176

रघुनाथानें दिलेला मोहोरा पाहून व त्यावर राजाची मुद्रा पाहून सराफ्याला थोडा संशय आला. त्याने नोकरीकरवी शिष्यावर ती बातमी पोचली केली व रघुनाथाला गप्पांमध्ये गुंतवून ठेवला.

शिष्यानीं येऊन रघुनाथाला संदेशावरून कौद केले व त्याला राजासमोर हजर केले. राजानें आपली बैली व मोहोरा आळसल्या बरोबर एक हजार होत्या. बिनाश रघुनाथ एक मोहोरा देखील स्वर्च करू शकला नव्हता.

“तुला ही बैली कोठें मिळाली ?” राजानें दारवाजून विचारले. रघुनाथ गणीबांना

ओळखत नव्हता. म्हणाला—“एका उधर दानी भाणसानें दिली.” “कों दिली ?” म्हणून विचारतां त्याच्याजवळ उधर नव्हते.

“कोठला राहणारा तूं ?” म्हणून विचारतां रघुनाथानें खोटा पत्ता सांगितला.

त्या गावच्या चार चौघांची ओळख विचारली असतां रघुनाथ निश्चर झाला. संशय पका झाला. राजानें पुरी चक्कशी होईपर्यंत रघुनाथाला कैदेतच ठेवायला सांगितले आणि गणीबा सुस्वरूप घरी पोचले कीं नाहीं याची चक्कशी करून येण्यासाठीं राजानें शिवाई घाटविले.

इकडे रघुनाथाची बायको जानकी नवरा रक्तवंशात झाले होते व त्यांच्या बंगोळ उठून निवून गेल्यावर थोड्या वेळानें जागी झाली. पण तिच्या नवऱ्याने अनुमान केल्याप्रमाणे ती माहेरी गेली नाहीं. ती सासरी निघाली होती व सासरीच जाण्याचे तिने मनाची पक्के ठरविले होते. माहेरी गेली तर लोक विचारतील कीं नवरा कोठें गेला ? मग उत्तर काय द्यायचें ? तिला स्वामी

पदाचे लागेल. येणाऱ्या जाणाऱ्याला विचारून सासरीच्या गावीं जाण्याचे ठरवून ती निघाली.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर तिला गणीबा गणीबा शुद्धीवर आले व दोन्हीला हात वेष्टून होऊन पडलेले दिसले. त्यांचे तोंड लावून पाहिला तर एक मोठे दंगल. हाताला





Fullscreen

177

32 / 176

पाठोपाठ लिघाली. गणोबांनीं कामें वळूत पाहिलें व विचारलें—

“काण तुम्ही? तुमच्याबरोबर दुसरें कोणी नाहीं का? कोठें जावचें आहे तुम्हांला?” पण उत्तर न आलेले पाहून त्यानें विचारलें—“पाहिले तर तुम्हांला तुमच्या घरीं पोचवायला मी येतो बरोबर?”

जानकीला वाटलें कीं शोकवाला बर नख्खन कागल्यासुळें पतीला स्वतःची गुद राहाली बसले म्हणून ती म्हणाली—“जाणली कोण माझ्याबरोबर येणार! आणि मी आणखी कोठें जाणार?”

गणोबांना जानकी काय बोलत आहे, याचा उलगडा होईना. ते नित्यकोच म्हणाले—“मी आपल्या घरीं चाललो आहे. तुम्हांला हक्क नसेल तर या, माझी आई सर्व चवकशी करून तुम्हांला तुमच्या घरीं पोचवी करील.”

तरी जानकीला गणोबा आपले प्रति नाहींत हें कळलें नाहीं, ती त्यांच्या पाठो-पाठ गणोबांच्या घरीं आली. गणोबांनीं आई सुलाची वाटच पहात होती. तिनें जानकीला पाहून प्रथम तिच्या विषयीच चवकशी केली.

चांदोबा

गणोबा आईला सांगू लागले—“आई! ह्या आई कोण हें मला माहीत नाहीं. वाटेत मला भेटली, एकटी आई असं वाटतं. माझ्याबरोबर आली आहे. रानांत तिला एकदांला मोडून येणें बरोबर दिसले नाहीं म्हणून वेळन आली. तिला विचारलें तर साजेसं तोंड फिरवून उभी राहते व कांहीं बोलत नाहीं. तूच तिला विचारून तिची सर्व चवकशी कर. तिच्या घरी तिला आपण पोचवूं या!”

जेतूर गणोबांनीं गुरुवारी त्यांनीं जो विद्याभ्यास केला होता त्याचें वर्णन सांगून एका राजकुमाराचें त्यानें कसें रक्षण केले, वाटेत आत्महत्या करणाऱ्या एका तरुणाला वांचवून त्याला शंभर मोहोरा देऊन कसा उपकार केल्या व शेवटीं चोरानें दगड मारून झेली कडी बोरून नेली हें सांगितलें.

जानकी मंतीआड उभी राहून सर्व ऐकत होती. तिच्या आतां कळलें कीं गणोबा तिचा नवरा नाहीं, तो आत्महत्येच्या प्रयत्न तिच्या नव्यानेच तर केला नसेल! त्याचें रक्षण करून गणोबांनीं त्याला शंभर मोहोरा वण दिल्या होत्या, नवरा कोठें गेला हें कळायला मार्ग नव्हता.



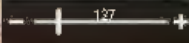
इतरांत रावाचे निमार्श चवकशीसाठीं बाले. त्यांनीं गणोबांना धांगितलें कीं मार-मुद्दलासकट चोर पकडला आहे. गणोबा म्हणाले कीं माझी झेली चोरीला गेली खरी, पण त्यांत नऊवें मोहराच होत्या. कारण हजार मोहोरांपैकीं शंभर मी एका तरुणाला दिल्या होत्या. त्यांनीं अंगांत पातलेले कपडे दाखविले व म्हणाले—“बहुतेक हें कपडे त्याचेंच धसावेत.” यिनाई म्हणाले—“अगदीं असेच कपडे चोराच्या जंगांत आहेत.”

गणोबांना तेव्हां कळलें कीं ज्याला त्यांनीं शंभर मोहोरा दिल्या होत्या त्यानेंच शेवटीं

चांदोबा



Fullscreen



34 / 176

वाईट झालें, पण बऱ्यासाठी

असा घात केल्या. जायत्याच पतीने परोपकारी गणोबांचा अवकार केल्याचे ऐकून जलपरी रडू लागली व गणोबांच्या पत्नी पडून पतीला माफ करण्यासाठी विनंति केली.

गणोबांनी तिला धोर दिल्या व विवायां-वरोवर ते राजदरवारी गेले. कैदेन पदवेच्या रघुनाथाला स्थानी ज्योळसले. रघुनाथाने केलेल्या अपराधाबद्दल पश्चात्ताप व्यक्त करून माफी मागितली. म्हणाला—“मी आपल्या मुलपणाने आपले सर्वस्व घालवून बसलो व शेवटी आपल्या उपकारकर्त्याचा घात करायला तयार झालो. हे सर्व माझ्या कृतकर्मांचे फळ होय.”

गणोबांची रघुनाथाच्या वर्तनात राजाजवळ विनंति केली की त्या तरुणाला माफ करण्यात यावे व जखम असेल तर त्याच्या शिवाजी ते स्वतः सुलंगवास भोगायला तयार आहेत.

त्याची वारको विजयी राणी आहे? बिचारी पहिल्यानेच माहेरून सातरी येत होती व पतीच्या चुकीमुळे तिला दुःख राहत करावे लागणार होतं. तिथे आयुष्य सुखी जावे म्हणून तिच्या पतीला आपल्या हजार सोहोरा देण्यात याव्या अशी विनंति पण स्थानी केली. कोणाला दुस्स्वये किती सोयें पण कोणाला सुखी करणे किती कठीण आहे!

गणोबांच्या विनंतीस मान देऊन राजाने त्या तरुणाला क्षमा केली व पुष्कळसे धन देऊन गोपां तबरा वायकोस निरोप दिले. गणोबा त्या तरुणाला आशल्या घरी मोलावून घेऊन गेले आणि म्हणाले—“यातां आपुण तरी संभाळून रहा. या पत्नीच्या रूपाने तुला एक रज मिळाले आहे. तिच्या रक्षणोची जबाबदारी तुझ्यावर आहे.”

पुढल्या अंकी आपणही एक गोष्ट

चीन देशात एक म्हातारा रहात असे. त्याच्याजवळ एक घोडा होता. एकदा तो घोडा कोठे तरी नाहीसा झाला. शेजार पाजारच्या लोकांनी येऊन म्हातार्याला धोर दिल्या की देव करतो ते बऱ्यासाठीच करता.

म्हातारा म्हणाला—“माझा घोडा हरवला हे देखील माझ्या बऱ्यासाठीच असेल कदाचित!” काही दिवसांनी तो घोडा परत आला तेव्हा तो आपणही एक घोडा करोवर घेऊन आला.

शेजारच्या लोकांनी येऊन म्हातार्याचे अभिनेदन केले. म्हातारा म्हणाला—“पण कदाचित याचा परिणाम वाईटहि होऊ शकेल!”

स्थानंतर काही दिवसांनी त्या म्हातार्याचा मुलगा त्या नव्या घोड्यावर बसून कोठे तरी जात असतां दोक्यावरून खाली पडला व त्याचा प्राय मोडला.

शेजार पाजारच्या लोकांनी येऊन म्हातार्याला जखम केली तेव्हा म्हातारा म्हणाला—“कदाचित हे माझ्या बऱ्यासाठीच असेल!”

त्याच सुमारास चीन देशावर हूण लोकांनी स्यारी केली. देशांतल्या तरुणांना सैन्यात भरती करू लागले. म्हातार्याचा मुलगा लंगडा होता म्हणून त्याला भरती केले नाही.





अकलेचा कांदा

आजोबा घरी आले तेव्हा सर्व बाळूची वट्टा करण्यांत रंगले होते.

“काय रे, तुम्ही त्याच्या पाठीस कां लागला आहो!” आजोबांनी विचारलं. पण बाळूने कांही उत्तर दिले नाही. थम म्हणाली—

“आजोबा आम्ही सर्व लपडाव खेळत होतो. बाळू म्हणाला मी देखील खेळणार. आम्ही त्याला किती सांगितले तरी येणार नाही, पण त्याने हट्ट केला म्हणून आम्ही त्याला खेळायला घेतले. तो जोरडत गेला. “धांव हलक्यांत येऊ नकोस!” एका दोपली मारून लपून ओरडला—“आतां आलास तरी चालेल.” तो कांटे आहे हे नोराला कळले व नोरांनी त्याला जाऊन धरले. म्हणून सर्व हंसत होते.”

“एवढेंच कां?” असे म्हणत आजोबा खाली बसले. बाळूला येवाने मांडीवर घेऊन ते म्हणाले—“अगदी तुझ्याच सारखा समुद्रात राहणारा एक आणी आहे, बघ! त्याला धाम, होपूट व खोकें आहे. कोळी मासे धरायला आले की तो देखील तुझ्यासारखा एका जागी लपून बसतो. एवढेच नव्हे, तो कोठे लपून बसला आहे हे कोळ्यांना कळू नये म्हणून काळ्या रंगाचा एक तऱ्हेचा द्रव तो सोडीत वसतो, आणि तोच त्याचा काळ ठरतो. कारण त्या काळ्या द्रवाच्या अनुरोधाने कोळी त्या प्राण्याला धरतात.”

“आजोबा, म्हणजे तो खऱ्याच आहे म्हणायलाच. खंड्या, म्हणजे सुतरा पक्षी काय धरतो माहीत आहे ना?” एका मुलाने उठून विचारलं.

“क्या नाही वृथा माहीत! मांग बघ!” आजोबा म्हणाले.

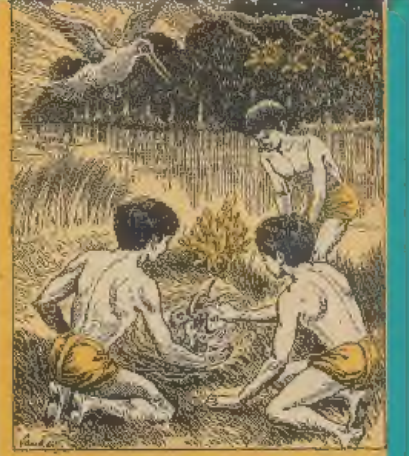
“त्याच्या पिछांना धरून कोणी नेऊ नये म्हणून प्रथम तो हाडाच्या जगदी शेवटावर आपले पांटे बांधतो. पिले अंकांतून बाहेर आल्यावर ती खाली पडून मरलीक असा विचार केल्याने तो आपले धरटे बोर्डे खात्री बांधून त्यांत पिछांना धावून ठेवतो. पिले जसजशी मोठी होऊ जातात तसतसे तो आपले धरटे खाली खाली आणीत जातो. शेवटी धरटे हत्के खाली आणून ठेवतो की कोणी सहज पिछांना उचकत घेऊन जातो.”

“अकलेचा कांदा! त्याला एवढे सुद्धा कळत नाही म्हणवयाचं!” बाळू म्हणाला.

आजोबांनी बाळूला मांडीवरून खाली उतरवून ठेवले आणि नाचांग तपकीर कोरीत म्हणाले—“अरे तुझ्या मनुष्य तरी तेंच करतो.”

“म्हणजे अमले अकलेचे कांदे माणसांत सुद्धा असतात, म्हणजे!” मुलांनी विचारलं.

आजोबा म्हणाले—“पशुपक्ष्यांत सुद्धा अकलच नसते म्हणून त्यांच्या हातून असला मूर्खपणा होतो. पण मनुष्य अकल असून देखील मूर्खपणा करतो त्याला काय म्हणावयाचं!”



“कसे हो?” मुलांनी विचारलं.

आजोबा गोष्ट सांगू लागले—

“एकदा एका राजाने वाटसरूंसाठी एकाच्या बाजूला एक विहीर खणून ठेवली होती. धर्मांनी राजाची स्तुति केली आणि त्याचे आभार मानले. कारण जवळपासच्या गावांत पिण्याच्या पाण्याची फार टंचाई होती. पण दैवयोग असा की एक मनुष्य त्या विहीरिंत पडला. मग काम लोकांनी राजाची निद्रा लुळ केली. काय पण विहीर बांधली आहे. कित्येकांनी असे म्हणायला मूर्खपणा करतो त्याला काय म्हणावयाचं!” देखील मागे पुढे पाहिले नाही की येथे

विजेरीची मुलीं गरमच काप होली जिहीर
नमनीं म्हणून काय विषडले असते" जे
नीडाला लले न लाफ वळू लागले

"म्हणजे ठीक" मोठम दहा लहने वाल
म्हणाली म्हणून राजा मुख ठरेल का वाडणार
कोकच भुव ठरेल" एक मुक्या म्हणाला

कसे अगदीं कापार बोळलाय, पण
कीर्ती गाणून वृत्त नुखांमपना वागत
नाही! पण चांगले समजूनवर झहाणे
कोक मुद्रा. अगदीं माप्या व्यवहारांन कशीं
कधीं गुलागारले जायनात, उवाहरण म्हणून
एक दान राष्ट्री भारता ' बाजोवा म्हणाले,

एकदा राजाच्या कामावर तक्रारी
थेके लगेच्या की त्याच्या राज्यात बांधाव
मुळमुळार वाढू लागला आहे. तो राजा
स्वभावात फार दृष्ट ह'ता लोक नुपत
त्याचे बाब कुतूब धरधर करित असत
तो राजा बागाबागी आपले हुकूम इसडावर
लिहून ठेवीत असे, प्रजा राजाच्या आज्ञे
पमाणी रागत असे कधी राजाच्या आज्ञे
विरुद्ध बागाबागी काणाची छाती नव्हती
राजाचे एक आज्ञा त्याच्या राज्यांतल्या
बागांच्या गांठी काडून नी आला एक
अगडावर मारून ठेवली "मर्ध बागांना

कळविण्यांत येत जाई की त्यांनीं एका
बागवड्याच्या तान वा जंगलांतून निघून
जावे पण बाग नी आज्ञा वाचून का
इंगळ रोहून निघून जाणार' बागांचा
मुळमुळार तपोच चालू होत' बागां राजाला
अवलेचा वादा नाही म्हणवयाचा तर फास
म्हणावयेवे' प्रजा राजाचे हुक्मा वडला
हता क'त्याला वाटत होते की बापावे देसाळ
त्याच्या आज्ञेस भिकून पळून जातील "

बागांनी एव राष्ट्र सागत, ऐक
एकदा एका राजाच्या पत्नी एक सेवी
हता, तो प्रजावत्सल हान' तो नेहमीं करवयाचे

प्रजेचे हित कसे इतले बांचा राखितम
विचार करीत असे कोणा प्रजेचे हित करे
होईल हे सचविल तर मंत्री त्याच्या वक्षि
देऊन त्याचा गौरव करीत असे मन्त्र्याची
बागाबागीं विरुद्धिपत्ती एका अधिका-दीने
सचविल की राज्यानीच्या ईवेला ज एक
मोठा तलाव आहे तो अटवून यांत भात
रोती केली तर देशान सुवाळ होईल

मन्त्र्याच्या बागाबागी नी सु-बा केतुन
थोडे जाश्वर्य वाटले तिने विचारले "ने
अरोच आहे, पण नुखांतल्या बागांचे काय
करवयाचे "





त्या अधिकाऱ्याने विचार करायला क्षणभर देखील न थांबता उत्तर दिले- "शेजारी दुसरा एक तलाब बांधून त्यांत रस्ते पाणी सोडून देता वईल. काय पण अजून तुम्ही मुळा ऐकून इतक लागलात ना? पण तो अजूनचून होता असे थोडेच आहे. येथ्याची शावासकी मिळविण्यासाठी त्याने ती सूचना केली होती."

आजोबा थोडा वेळ तपवीर ओढण्यासाठी थांबलेले पाहून मुल्ले म्हणाली- "आजोबा! अशाच काही गमतीदार गोष्टी सांगता हो."

"अरे अशा गोष्टी ना? माझ्या डोक्याला जितके वेध आहेत तितक्या माझ्या डोक्यात आहेत." आजोबा म्हणाले आणि थोडे खाजवू लागले. थोड्या वेळाने मोठे सुरू केली "एथं राजाकडे एक नोकर होता, आले कोठे व कसे लागले, हे त्याला माहीत नव्हते. एकदा बोलता बोलता त्याने आपल्या साथी नोकरांना विचारले "आपल्याची क्षाई जास्त कोठे होताना?"

दुसरा म्हणाला "थाले झडाला नाहीं आगले, जमिनीत होतें."

पण पहिला नोकर त्याला कबूल होईना म्हणाला "चुक! मला माहित आहे झाडाकडे लागते शंभर रुपयांची पैज." नंतर त्याने दुसरा निघाना आऊन तोंच प्रश्न केला आणि प्रत्येकाचे तेच उत्तर दिले. काणी झाडाला लागणे अम उत्तर दिले नाही म्हणून पहिला नोकर हारला. पण ना दुसऱ्या नोकराला शंभर रुपये हेत म्हणाला "मी हारलों म्हणून काय झाले? आरे झाडाकडे लागते, हे मला नक्की माहीत आहे. अरे, हा सर्व लोकांना काय माहीत?" सगला जिवे असतात असे सांगणाऱ्या मूर्खसाम्राज्याचा हा एक पुरस् होता, भाणखी काय

माहित काही नव्हते व माहिती असल्याचा आव आणून असे मूर्खामासखे काही लोक कोही तरी बोलतात झाले. आणखी एक गप्प मोक

एकदा राजाला घेऊन मुल्ले होती, दोघांचा बादविचार चालू होता. नांदूळ कोटून वेतो? मोठा म्हणाला "मोल्हानून!" वाकट्टा म्हणाला "काणानून" पण दोघांपैकी एक जण उखल करी शेततीत गेला असेल तर शपथ

आता मग मग आहे, एका चित्रकाराने ज्ञान वेल गुंथून आहेत असे एक चित्र तयार की नाही खराखरचे बरे?"

केले. मान खाली करून ते भाकाने फुंकार सोडीत होते. ते आपल्या शेंपआ उडवीत होते. सर्व हस अमारी कसे स्वाभाविक वाटत होतें. सर्व त्या चित्राची प्रशंसा करीत होते चित्रकार गवने कुळल गेला एकदा त्या चित्रकाराच्या गुराखाने ते चित्र पाहिले आणि जोरजोराने हंसू लागला. म्हणाला "धनी, काय व हे"

चित्रकार म्हणाला "आहे की नाही गमतीचे चित्र मी काढले आहे ते. तुला काय कळणार भायची चित्रपत्त? आहेत की नाही खराखरचे बरे?"



घमंड जिरली

"आहेत बल्लभ! एण मुजनांना बैल अशा शेषल्या उडवीत नाहींत. शेंबटी बाबुन भरतात." शुराख्यानं आगदीं बाबुन सांगितले होते. त्याची चूक त्याच्या पदरांत बांधून विळी होती. एण त्यानें त्या चित्रांत काही बदल केला का ?

काही लोक 'अज्यापारेपुज्यापार' करून लागलात. म्हणजे त्यांना माहितीं मुळाच नमते एण नेमके तेंच काम करावला धांवतात एका शांवांत एक आंघोळा रहात जसे त्याला पाहून त्याच्या एका नातेवाईकाला त्याची दया आली तो म्हणाला—'निचा-बामें सूर्याचें तोंड कधीं पाहिलेलें नाहीं तें कसे असतें आम्हां त्याला सांगूं या, असें सांगून तो म्हणाला—'सूर्य या घंटेसारखा असतो.' असं सांगून त्यानें घंटा वाजवून दामबिली त्यानंतर घंटेचा आवाज एकल्याबरोबर घंटा '॥

आंधळा विचारी "कोण' सूर्य वाला का " त्याच्या त्या नातेवाईकाला त्यानें जातून दुसऱ्या वाटनें. तो म्हणाला "चर्ये नसा चमकतो !" असें सांगून एक मेणवती आंधळ्यासमोर दाखवीत म्हणाला— 'पाहजे तर हात लावून घेहा' " न्याननग काही दिवसांनीं त्या आंधळ्याच्या हातांत मुनांनीं एक वांगुरी आणून दिली ती हातांत घेऊन तो आंधळा म्हणाला "अरे हा तर सूर्य दिसतो आहे आतां माहीं मांडणार त्याला ' मुजनांनीं मिठी लाविलेले कीं ती वांगुरी आहे सूर्य नाहीं, एण आंधळा म्हणूं लागला— "तुम्हांला काय माहीत ?" मुल हंसू लागलीं.

आतां तुम्हींच सांगा कीं तो अंधळा घंटा कीं सूर्य कसा असतो हे सांगणारा

एक गरीब लाकूडतोळा रावांत लकडे तोडून त्यांची एक मोठी बांधून बाजारांत विकायला घेऊन आला. बाजारांत खूप गर्दी होती. लाकूडतोळा 'वाजू' 'वाजू' असा जोरडत रस्त्यानें वाहत होता. लोक त्याचा आवाज ऐकून वाजूला सरत रात परंतु एक बर्मंडखोर शेत वाजूला हांला नाहीं. त्यामुळे त्याचे कपडे लाकडांत अडकून फाटून गेले. त्याला भार दण आला. त्यानें लाकूडतोळाच्या विरुद्ध न्यायाधिकाऱ्याकडे फिर्याद केली

न्यायाधिकाऱ्यानें लाकूडतोळाला कितेंच प्रश्न केले. एण त्यानें एका प्रभारचें देखील उत्तर दिलें नाहीं. शेवटीं न्यायाधिकाऱ्यानें कंटाळून विचारलें "सा मुकशाला माझ्याकडे कशाला घेऊन आलां आहां ?"

"साहेब ! हा नेहमींच जसें एक ब एक सोपे करतो. हा मुका आहे तर 'वाजू वाजू !' जसें ओरडत कसा बाजारांत आला ?" शेत म्हणाला.

"होय का ? म्हणजे तो ओरडत असून ब तें ऐकून देखील तुम्ही वाजूला मरकल' नाहींत. ही तुमचीच चूक आहे ! तुमची फिर्याद रद्द करण्यांत येत आहे " न्यायाधिकाऱ्यानें निवाडा दिला



कृताकृत

विक्रमाकांत म्हणु गोदला नाही ज्ञाडाभ्रमन

प्रेत काहून खाद्यावर येतल आणि
तुहमीप्रमाणे म्हाणाकडे निघाका तेव्हा
प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला.

“राजा, तुम्ही ही चिकारी ग्राहून मला
कधी कधी तुझे कौतुक करूकस मग्न
कारण कुत्राकून नांवाच्या एका भ्रष्टाचार
दाती नेतरेलें मला सहीन नेपायारात व
झटत आहंस. काम पुरे होईलून तुला
चैन पडणार नाही हे मी पाहून आह
तरी तुला कंटाळा वाटत नये म्हणून मी
कृताकृताची गोष्टी तुला सांगतो. ‘क’
अक्षरे सांगून त्याने गोष्ट घुरू केली.

कृताकृत हा एक माक्षिम होता. तो शंदक
कार्ये करण्याचे सोहून लुणार लवठ लागला
ब दाक पिउन मुडगिरी फळे लागला कथं
कधी झिगलवावर तो रात्री झ्यानाने जा

वेताळाच्या गोष्टी

असे, व मिळेल ते खातसे, विविधविध
काही माहीत पकळ ता कुळमएच झाला
अव म्हणून तरी चावेल.

एकदा तो म्हाणाने हिंडून असतां
माशानां किंयेंक बिता जळून होत्या आणि
मुलाचे मल चाड होतें. एका मुलाने त्याका
विचारलें ‘मला खावला नरमांस आणून
दमांस की मी तुलाच खाऊन टाकूं?’

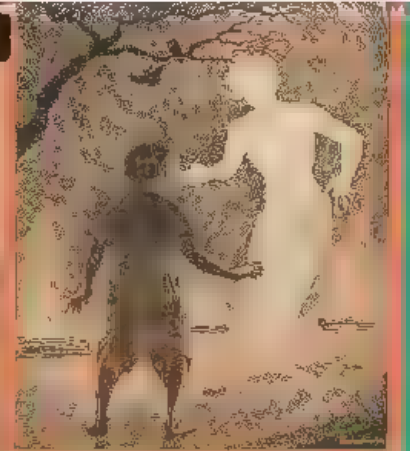
मी मगज आणून खायला तयार
वाटे पण याबद्दल तूं मला काय देणार,
सांग “ कृताकृताने विचारलें.

‘तू एका भिरंगी ज्ञाडणाचे मल
आणून दिलस तर मी तुला संजीवनीमंत्र
झकून देईन.’ म्हण म्हणालें.

‘त्या एका मंत्रावर भागणार नाही,
तु मंत्रावर पडतो तुझा धिळे पाद्विजेस.
अगमन माझ परामन होला कामा नये,
न मंत्रा यमेल तर तूं मागितल्याप्रमाणे
जाकलाचें माम मी आणून खायला तयार
वाटे’ कृताकृत म्हणाला

‘कवल मी तुला मंत्राकडे कासे पण
मंथन तयार आह’ म्हण म्हणाला

कृताकृताने भिरंगी ज्ञाडणाळा मग करून
त्याचे माम आणून खावच खावचें परंतु त



काम सोंपे नव्हतें म्हणून त्याने आपल्या
भावाचाच वच केली आणि त्याचे भांग
आणून मुलाला दिलें. मुलाने वचन दिल्या
प्रमाणे एक मंत्रवलेला पावयाचा ओड आणि
संजीवनी मंत्र कृताकृताला दिलस

एकदा संजीवनी मंत्राची परीक्षा करून
पाहण्यासाठी कृताकृत म्हाणानांत गेला आणि
एका चाडाळाच्या प्रेतावर त्याचा प्रयोग
करले लागला, त्याने अर्धी मंत्राच म्हटला
असेल की प्रेताचा डावा हात हळू लागला,
नेवर डावा पाय हळू लागला व हळू हळू
डावा डोळा उघडून तो चाडाळ कृताकृतकडे

पाहू लागला. अजून उजवे अंग मेलेलेच होते.

ते मथंकर दृश्य पाहून कुताकृत बावरला आणि अर्धा मंत्र विलकून गेला. आसा त्या चांदाळाच्या अर्धमृत स्थितीत हेवून तेथे फार वेळ उभा राहण्याची त्याची छाती होईना. म्हणून कुताकृत तेथून पळाला. चांदाळाचे अर्धवट जिवंत झालेले प्रेत पाहू उभे राहाले आणि लंगडत त्याच्या पाठी भागून निघाले.

कुताकृत पळत घरी गेला व दरवाजा बंद करून थरथर कांपत पांघरूण घेऊन

शोषण्या वा पयस करू लागला, पण झोप लागते का ? खोबरेल त्या चांदाळाचे मृत वसले होते ना ? खोबरेल नेळाने त्याला "अनाधिकाकृतंकृतम्." चा जप करीत कोणी येत असल्याचा आवाज ऐकू आला तो चांदाळाच आहे याची खात्री पटल्यावर कुताकृत विद्यमन्यवकून उठला व दार उघडून पळाला. पण ठेच लागून स्फारी पडला. तरी उठून एका पोल्यावर घसून दुरच्या एका गावी निघून गेला.

त्याची समजूत होती की आता खांदळ पाठलाग करीत येणार नाही. तो सवयी

प्रमाणे पुन्हा जुगार खेळू लागला. आता त्याच्याजवळ मंत्रवलेले फासे होते. म्हणून त्याला जुगारीत चांगलेच कश मिळू लागले. हळू हळू तो श्रीमंत झाला. त्याच्या दिवाण-खान्यात नेहमी जुगार खेळणाऱ्यांची गर्दी उभा होऊ लागली. त्याची मित्र सडळी जमत, जुगार खेळत व दारू पिऊन मारामारी देखील करीत त्यात त्याचे मुकसल होई. पण एकदा त्यानेले नसून सुटने का ?

एकदा तो आपल्या जुगारी मित्रसडळी बरोबर जुगार खेळण्यात गेला असता चांदाळ लंगडत लंगडत दूर म्हणून समोर

येऊन उभा राहिला आणि "अनाधिका कृतंकृतम्." चा जप करू लागला

कुताकृत त्याला पाहून जोराने ओरडला व मागच्या दाराने पळून गेला. त्याने ते गाव देखील सोडले आणि आपली एका दुरच्या गावी जाऊन राहू लागला. त्याच्या घरी जे लोक होते ते सर्व चांदाळाच्या त्या अर्धमृत नेहाला पाहूनच मागच्या गावी गार झाले.

नव्या गावी कुताकृत काही दिवस देण पाळतून भटकत राहिला. हळू हळू त्याची भीति कमी होऊ लागली जुगार खेळून

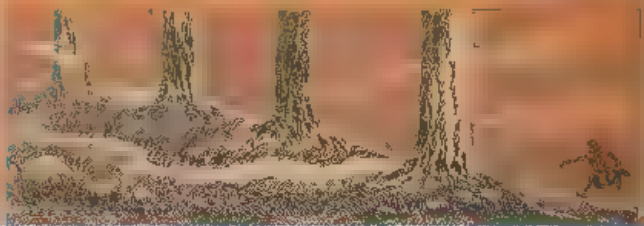


पुन्हा वैसे मिलावू लागला आणि चैन करू लागला.

एकदा कृताकृत आपल्या घरी निमित्तपूर्ण
 पौन पडला. यमलां बांगल दमिद
 "ज्वाधिकाकृतकुम्भ ! " असे खोदत
 येऊन पांचला. कृतकृत जावा गला नेव्हा
 समोर बांगलाळा उभा पाहुन पावळन मेला
 जाणि पळव्यासारी माझीकृत उडी टाकली
 आणि माला व पावळ पावळून आपडून गेल
 पावळ व श्वर गात्र मारुन वेताळान
 दिवाळ ' राजा मल ह' कडल वाढी वी
 तो बांगल ज्वाधिकाकृतकुम्भ . " अस
 को खोदत होत ' खोधा अर्थ काय तु
 माहीत ' सुत माधितला वाह'म तर तुज
 खोधा परिणाम माहीतच आहे तुझा
 हाविष्यो शोभ ' अकल ' हें उत तुझ'य
 पावळ आपडूनले

स्वावर विक्रमार्क मृदाला ' अनाधिक ।
 कर्तृकृतम् आचा अर्थ, कर्म केलेले, नामक
 केले किंवा अर्थात् केले नाहीत असा होना
 तामय स्पष्टच आहे. सुरू केलेला काम अ
 लोक पुरे वाण्यार्थ घास किंवा चिकाटी
 दाबवीत नाहीत ते तें काम अवशत सोडून
 देतात. उत्तम पुरुष हावी केलेले काम पु
 करतात किंवा प्राप्त किंवा कष्ट सहन करावे
 लागते असे मात्तर वेत नाहीत त्यांचा
 हृदयाका मय भक्तने अवशत काम
 करणागना हृदयाका मय व कर्तृकृत पण
 शुभ मदन कर्मणे लागते. 'चिकाटी न' अर्थात्
 मुक्त किली अर्थ "

६ कलियन्त



बहीण भाऊ

[२]

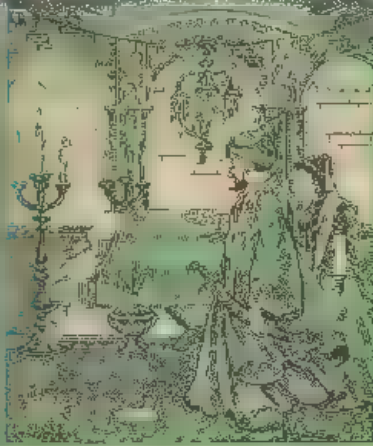
जुधवारं नौकाकरवी कूलं कृशिला पुनः
राकवल खरे, एतं गलिपानी धरं
एतं श्रव्यावर ती कांठं माहं नम त्वारणं
नर प्याना वय उत्तर दाबधने का निवाग
ती पवरी प्रण तिगो मरुत्तिक भेमं
उत्तर पुनःता

विने सादरका ध्यान-की कामीका शोका
 मूल निचा पछा बेला भानारी वनाद
 होनी, खुपाळी बेवेग साहवा ! एक
 मयच आहे. कराळ तर सागरी, तसे
 पुष्कळ जाय आहेत. पण हा उपाय तुम्ही
 कलान तर आपल्याला खावीत यश येईल
 असाच बोलीवून एक पुस्तका तयार करा-
 वया मार्ग तो पुस्तका एक खेव ताकत
 तयार करून त्याच ठेवून बा. नंतर दास-

नामांनी वगवेर धरून मदानाच्या एका
काप्यात काढी नरी ना पुरून दावा,
मरणे झाले.

‘स्वर्लोकानां विधातारं तं ब्रह्म कृत्स्नं
कथं आत्मा नमस्मान्मां तं स्वर्लोकानां मेधाधारं
त्योक्त्या विधातारं तं एकान्तकण्ठं ममाम् प्रथमं
न स्वर्लोकानां परमं पुरुषं दिवसं लाभतीति
असं संजुनं तिलं वृद्धमानं देवैर्मां पठते,
निष्कं त्वंवां सावेकं अशीं अक्षुत्तमं फलं
पणं तिष्ठं प्रेताक्षरं वनवलीं आदरे.’

खलिका आपल्या प्रतिकारी कवच वाहून
शोक काशील व तिच्या आस्थाया जाति
मिळो व कथामतच्या राजां तिची पुन्हा भेट
चढो अशी खुदावचळ पार्थना करतील.
त्यांना शंका आली तर ते कबर लागून



वाहतील तेव्हा उत्तमोत्तम कपड्यात कुतळ कुलेबचा पुतळा दिसेल. 'किती काळवेडला आहे' असे म्हणा, म्हणजे खलिफा त्याला दान मद्रा त्याणाने तशीच घेताय दान काय? धर्मोत्कर्ष आहे याची आठवण करून द्यायला विसरू नका."

जुवेदा बेगम खूप झाली तिने दासीने मानितल्याप्रमाणे एक आकडारा पुतळा करून घेतला त्या पुतळ्याला उंची वरून व दाखिले घालून तांडावर वरुवा घातला व दासीने मानितल्याप्रमाणे आठवण करून द्यायला विसरू नका."

लावून ठेवून दिव्या नंतर त्या वाही एक मुठर कवेर धनविली अंत पुरातील सगळे लोका व दासीसमं या कोठ्या वरून घेऊन मुठर घालीच्या संस्काराचा इतर होण्या शी महालात कुतळ कुलेब घालण्याची चानसी पयरीची समुद्रसागच्या खलिफाच्या मित्र मंडळांना ठेवील ती चानसी वरी वाटली

खलिफा काही दिवसांनी माही - खलिफाचे शरणादला परत आले कुतळ कुलेब घालण्याचे पकून ते बेगुन होऊन धाडकन जांभरीवर पडले. शरणादला आल्यानंतर त्यांना कवरीचे वरीत घेण्यासाठी जायचे ठरविले.

खलिफा कवरीजवर गेले कवरीच्या चारी बाजूला फाळे गालिब घातले पाहून व मणबच्या अडत अमळल्या पाहून खलिफा दोन मिनिटे कवरीजवरत मोन असे राहिले व नंतर आपल्या मंडळांना परत गेले.

परंतु पुन्हा त्यांना कवरी वाटली की कदाचित हे गने खोटे असेल. म्हणून त्यांनी कवेर खणवून त्याची कवेर घेतली आणि एक आठवणाने कुराणाचा पाठ करून घेण्याची व्यवस्था केली रात्रे दिवस तो पाठ चालू होता खलिफा नाभून असून मुठर कुराणापाठ करत

किरवेक दिवस दुखातुळे झोप घाली बाही कुराणापाठ होऊन गेल्यावर ते घरी आले व झोपी गेले. सर्व लोक आपापल्या घरी निघून गेले

खलिफाच्या सेवेला त्या दासी आल्या होत्या त्यांचे आपसात ईदू हळू बोळणे चालू होते अशांतच खलिफाची झोप मोडली. परंतु त्यांना आप मोडली असल्याचे ठावविले नाही. दासीने बोळणे चालू होते

"खलिफांना आधीच त्रास झाला, त्या कवरीवर त्यांनी उगाच आसवे गालली, त्या कवरीत लाकडाचा पुतळा तर आहे"

"खरे असे जुवेदा बेगमनी वर गशिरीच्या भितीजवळ सुपचप पुरत टाकले आहे तिनेच तिचा कोडा दूर करविला"

जुवेदा बेगमनी हाती म्हणून ती कशी तरी वांचली. डेमास्कसका काणी गनी बांबाचा व्यापारी आहे त्याच्याकडे ती राहते आहे म्हणे, जुवेदा बेगमनी पुन्हा ही गोष्ट आता फलही आहे. तिथे तो रानी आणि कुतळ कुलेब घेऊन करीत आहे आणि इकडे खलिफा पात्र तिच्या नावाने आसू गालीत आहेत ते पकून खलिफा दूर वगळे आणि विचारू लागले. 'आफू काटे आहे आपण



वगळ्या त्याला "ज फा आर नंबर ते त्याला म्हणाले 'जा, आता तीव' डेमास्कसका दशाश्याच्या वरी तो थाण घराचा हाचा वे. माझा कुतळ कुलेब तेथे आहे तिला घेऊन ये आणि 'या घालीच्या मुख्या घातून त्याचा सक्त्यासमोर हजर कर. त्याची नामही लंकरवित"

जायत एक भगदागवरीवर काही मैसिकाना गनीच्या घरी पावविले सरदाराला त्यान वजावून लंकरवित की ती गनी घरात आहे की नाही माही पहिल्याने व हिनी कातून त्याच्या घराचा वडा दे गनी हातचा



निसटून गेला तर तुला व मला फांशीची शिक्षा होईल."

खलिफाचा सरदार आपल्या सैन्यासह गनीच्या पराबबळ व्याप्त तेव्हा गनी व कुतल कुलब दाघानी भाडीवरच्या सिडकीतून न्नांना पाहिले. कुतल म्हणाली "पर फाड जाणा. खलिफा तुला जिवंत सोडणार नाहीत."

सैनिकांनी तापयित घरास वेढा ठिका होता. पळविले केले हे त्याला फटकेना. कुतल कुलबनेच एक युक्ति फाडली. तिने त्याच अग्रले फाडले, ते एका मढक्यांत काढले व

मडके डोक्यावर व्यायला सांगितले नेवर म्हणाली-"तुं समोरच्या दारातून जाऊन वा तुला गुलाम नोकर मम नून काशी आवळणार नाही" भाडी काळजी घेऊ नकाय माझ्या कुमाला देवाला भक्ता लागायला नाही"

कुतल कुलबने सांगितल्याप्रमाणे शिपायांना गनीला जटकाप केला नाही. तो बाबर बेरुयझर सख्खार बगत शिला तेव्हा कुतल कुलब जणुं काही त्याची वाट होताना बगली होती. सरदार समोर आल्याबरोबर तिने लघून सख्खार केला.

परतार तिला म्हणाला "गनीला कैद करून वेडून यायला मला हुकूम झाला आहे" आहे कोठे तो? तुला माहीत आहे का

"मला माहीत आहे. तो आपल्या बहिणीला नेटून केतो आहे सांगत निघून गेला आहे. बापलीकडे मला काही आनान नाही ही पंटी नाही आहे हिचकित माझ्या मर्य वमू याहेन म्हणून ही परा संभाळून डवरून आ."

कुतल कुलब म्हणाली सरदार व सैनिक निघून गेल्यावर जाफर त्याच्या पाठीपासून गनीला परी आला. त्याने कुलबने सांगितल्याप्रमाणे पंटी

उचकन घाल्या सांगितल कुलब खलिफा-कडे भाववृत्तीने जाऊन त्यावर झाली तिच्या भेद जाऊन खलीफाकडे गेला. तो म्हणाला "ता हेमास्करचा व्यापारी आम्ही त्याच्या इमी पोचण्याच्या आत बराबाहर निघून गेला होता. तो आरुधावरोबर त्याला घेऊन आणण्यासाठी मी दहा शिपायांना नेमले आहे

खलिफाच्या मनात कुतल कुलबवर राग होता बहुतेक गनीशी तिचे संगममत असार्थ असा त्याच्या मनात संशय होता. म्हणून त्यांनी आपला अंगरक्षक प्रस्तुत झाला आज्ञा मान केला आहे. तो हेमास्करला पकून

केली की कुतल कुलबला थप्पा काळ काठहात ठेव!

आता गनीला बळत आणून शिक्षा देणे बाकी होते. त्याचा दोष फाटप्यारगडी घोडेस्वार पाठीवर्षांत घाले. खलिफाने हेमास्करच्या युक्तानाका एक खलिफा पाठविला व त्यांत लिहून काढविले की गनी हा हेमास्करचा राहणारा एक तह्य व्यापारी आहे. तो व्यापार करणारागडी बगबादला आला व त्याने खलिफाच्या धर्मिकशी संबंध वाढवून खलिफाचा अप-



मेला आहे. तरी त्याला पकडून बरादातला पाठवायें.

एका आठवड्यानंतर डेमास्कमच्या सुलतानाला तें पत्र मिळालें. त्यानें गनीच्या पकडून आणण्यास हुकूम सोडला. त्यानें असें देवील भागितलें कीं गनीच्या घरातील सर्व माकड सरकारजमा करून त्याचें घर जरीन तोस्त करून टाकायें.

सुलतान स्वतः कांहीं सैनिकांना बरोबर घेऊन गनीच्या घरां मेला आणि दार ठेठावले. गनीच्या बहिणीनें येऊन दार उघडलें. समोर सुलतानाला पाहून ती तोंडावर पदर ओढून आपल्या आईला कळविण्यासाठीं घरांत गेली.

गनीच्या आईला बरेच दिवसांत सुलाकडून कुशल समाचार कळला नव्हता ती काळजीतच होती कोठेंतरी तो अपघातांत मेला असेल असें मसजून तिनें त्याची एक कबर

तयार करवून ती त्या कबराजोराख पडून राहिली. सुलतान आल्यानें मेकून ती मुलीच्या म्हणाली "जाऊन सुलतानांना आदरपूर्वक खात येथेंच बोलावून घेऊन ये."

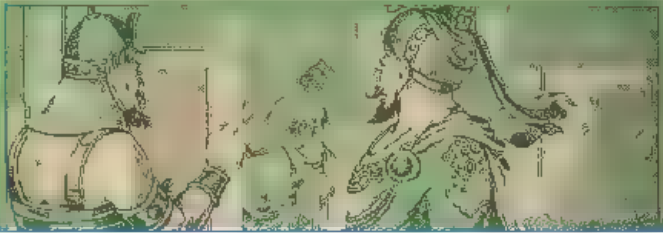
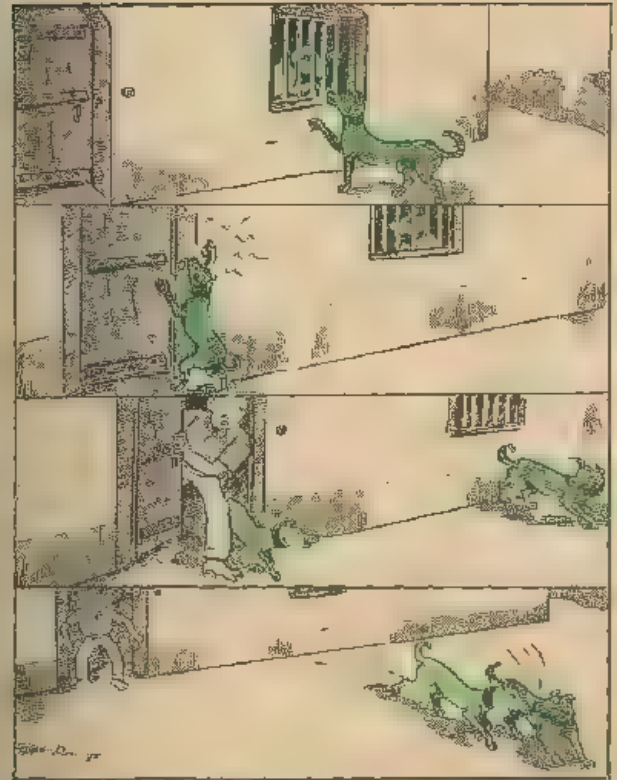
सुलतान त्याप्रमाणे आला व म्हणाला "गनीनें खलिफाचा अपमान केला आहे. त्याला बहुत घेऊन जाण्यामाठीं आला आहे."

सुलतानांला दया आली. पण तो काय करणार? खलिफाच्या हुकमाविरुद्ध कांहीं करण्याची त्याची छाती होईना. त्यानें गनीच्या आईला व बहिणीला तसें भागितलें व म्हणाला "आतां सुन्ही घराबाहेर जा! मला तुमच्या घरांतला सर्व माकड सरकारजमा करण्याचा हुकूम आहे."

दोघी घराबाहेर निघाल्यावर गनीच्या घरांतला माल सैनिकांनीं उचलून नेला व त्यानंतर घर पाहून थोकाय आले.

पुढील गोष्ट पुढील अंकी.

सवंगडी





स्वपशील खोटे

मन्नापूर या गांवी जग्गोट गांवाचा एक व्यापारी व्यापार करीत असं त्याच गांवी गणू गांवाचा एक शेतकरी रहात असे. एकदा गणूच्या पंचवीस वर्षाची गरज पडली. त्याने जग्गोटकडे जाऊन पंचवीस रुपये कर्जाक मागिले म्हणाला

"जग्गोट. पंचवीस रुपये म्हणजे तुम्हाला जास्त नाहीत. दिलेत तर आयुष्यभर रुपये उत्कार विसरणार नाही, मगाल ते व्याज वाचका मर्या आहेत पुढल्या संगडवारी रक्कम परत करतो."

कवडीतुंबक म्हणून गाबियर जग्गोटकी कीर्ति होनी मग गणूच्या शब्दावर विश्वास करून तो काय वैसे देतो ! त्याने गणूच्या गोद बोकड रिकाम्या हातांनी त्याच्या परत पाठविण्याचे ठरविले. म्हणाला

"गणूचा गांवातले बंधाल शेवटमी तुम्ही ! आज कर्जाक पैसा मागायला तुम्हाला आलात हे पाहून मला तरी खरं वाटत नाही आम्ही व्यापारी. हातांत पैसा असले तो व्यापारीत लाबतो शेवट शेवटचा नाही हातांत. नाही तर पचसठ काय शंभशे रुपये वायला मी तयार झाला असतो"

गणू मनांत म्हणाला, बाइबाजवळ या गण्या करतोस काय, बघू ? "बरं, पाहता आणखी कोणाकडे मिळाले तर !" वन संगमून निघून गेला. बाबाबागडून-दुपट घेते काढल्याप्रमाणे राहणारा बाबाई, "मम मनाशी" डरवून तो वरी शेकड उकळ पाचके जग्गोटच्या दुकानासमोर येऊन उभा राहिला जग्गोट दुकानांत बसले हात गणून त्याला विचारले "जग्गोट, पाच दाड

पिली हो ?" जग्गू शेटक वाटने का म्हणे, शाळ !" दोघांचे शंभण जुंघले व पाचपचा पाटा देखील माहीत नाही म्हणून विचारीन असावा. म्हणाला- "दुवळे देखील माहीन नंतरा का ? पन्नास

गणू म्हणाला "काय जग्गोट ? पन्नास कसे हो ? मर्या नाही मर्या जग्गोट म्हणारे "तु तरी विविच

गणू माझ्याने म्हणाला "खोटे, पन्नास नाही, मर्या."

जग्गोट आरडून म्हणाले "चालता हा पन्नास आहे मर्या ठोकवा मर्या

ममत पावायला होकाची गादी जगा झाडी. जग्गू शेट म्हणत होते "पन्नास." व गणू म्हणत होना "माळ."

एका दोघां बसक लोकांनी पुढे येऊन विचारले "काय आहे तरी काय शंभण ?"

गणू म्हणाला-"पहा तर ! हा पन्नास माझा बौद्ध आणि असा स्वपशील खोटे बोलतो आहे. मी बाबाकडे साठ रुपये ठेवले हात मागायला आले तर पन्नास रुपये पुढे करतो आहे. असे गरिबाला फसविणे बरोबर होईल का ? तुम्हीच विचार करा !"



जमशेदने डोळे पांढरेच झाले. झोंडे व अगदी सपशेल खोटे, त्याने विचारलें—
“काय रे तू माझ्याकडे केव्हां व कशासाठी रुपये ठेवले होनेस ? सपशेल खोटे !”
गणूने त्याला जास्त बोलून दिले नाही व म्हणाला—“जमशेद ! या लबाब्या आमच्या जवळ नाही चालूचच्या. मी शेतकऱ्याच्या बच्चा आहे, विसरू नका. माझे दहा रुपये पचायचे नाहीत तुम्हाला. मात पिव्या मागच्या व साठ पिव्या पुढल्या भोगतील आ पायाची फळे, आंगून ठेवने ! गुण्यामांविधाने साठ रुपये समोर काढून ठेव. नाहीतर आ गणूशी गांठ आहे, विसरू नकोस !”

जमलेच्या लोकांना गणूने बोलने खरे वाटले. एकाने पुढे येऊन मध्यस्थी केली—
“जमशेद, तुम्ही ‘पचास !’ म्हणता आहां व तो ‘साठ’ म्हणवा आहे ! दहा रुपयांचा

पक्ष आहे ! उगीच गरिबचे नुकसान का करता ?”

जमशेद बोले, हागल्यावरचच गणू म्हणाला—“आ सावकारावर दया कशाका हो पणवी ! कसा देत नाही पाहता !”

त्यावर तो मध्यस्थ म्हणाला “उगाच भोंडण तरी कशातच वाढवता जमशेद पचास रुपये तुम्ही स्वतःच्या तांडूनच कवळ केले आहेत. देखून टाका आ तपरे आणि गणू, तू पणवे प्रथम दे व स्थानेतर इहा रुपयमाठी काय करावयाचे ने पाहू

जमशेदने विचार केला, आनां जास्त वादविवाद केला तर आपल्याला पुर साठ रुपये द्यावे लागतील त्यापक्षा पचास रुपये देखून रांग बसाले यांत शत्रुगणपण आहे त्यानी पचास रुपये काढून गणूला दिले.

गणू रुपये घेऊन हुंस्त निघून गेला.



अयोध्याकांड

भगवान रामाच्या वसुधावतन सांगितल्यावर तो जमशेद आणि रामाच्या वसुधावतन कळत सर्वांचे वर पडत जा नमस्कार केला व म्हणाला
मी आपल्या बढिकावबळ राज्य मानिले नम्री का आईजवळही मागितले नाही
रामाच्या वसुधावतन जाणे मला पसंत नाही.
राज्यावर मी वनवासास जातो व रामाने मझा ऐकवी राज्य म्हाकारावे अशा तऱ्हेने
मझाच्या आज्ञेचे पालन पण होईल व नम्री नम्र पण मिळेल.

जे जल रामाच्या आज्ञेचे वाटले. “बन व वन राज्य यांची अडलावदक कैल्याने
मझाच्या आज्ञेचे पालन कसे होणार ? तर तुम्हा या पादुका नही दे, त्याच प्रजेचे

दोषांना त्यांच्या आज्ञेचा संग कैल्यासारखे होईल ! त्या ऐकवी ही चवदा वर्षे संपल्यावर भरत व मी दोघे मिळून राज्य करू !”
राम म्हणाला

राम व भरत दोघांचा तो स्वाद ऐकून सर्वोच्या मनाचे समाधान झाले. सर्व मरताला म्हणाले “भरता ! राम म्हणतो आहे तसे करणेच बरोबर होईल. पितृकृत्यातून मुक्त झाल्यावर तो तू म्हणतील तसे करावयास तयार आहे.” ते ऐकून रामाका बरे वाटले पण भरताच्या मनाचे समाधान झाले नाही. तो म्हणाला “रामा तू येणार नाहीस तर तुम्हा या पादुका नही दे, त्याच प्रजेचे

रामाने व्हून भरतला आशिराव करून आशीर्वाद दिला आणि म्हणाला—“तू आई वर राग दाखवू नकोस. निघा आदर पत्र. बरे, ये आतां!” असो म्हणत असतां रामाने बोले बोले झाले.

राम भविष्य, सुमंत आदि शोरांचा व मातांचा निरोप घेऊन आपल्या पर्णकुटीत परत आला. भरताने रामाच्या पादुका होक्यावर उचलत घेतल्या व शत्रुघ्नाबरोबर रथात बसून निघाले.

भरत अयोध्येच्या वाटेवर भरहान सुनोच्या बाघांमधे गेला व विवकूट पर्वतावर बडलेल्या लवंग मोठी निवेदन करून व स्पर्धा निरोप घेऊन पुढे निघाला.

शृगवेरपुत्राच्या मार्गाने तो अयोध्येस येऊन पोचला. अयोध्या नगरीच्या मध्यभागी चित्रीत व ओसाडे पारू लागली. ती शत्रुघ्नाला म्हणाला—“अयोध्येचे तारे वैभव रामाबरोबर निघून गेले.”

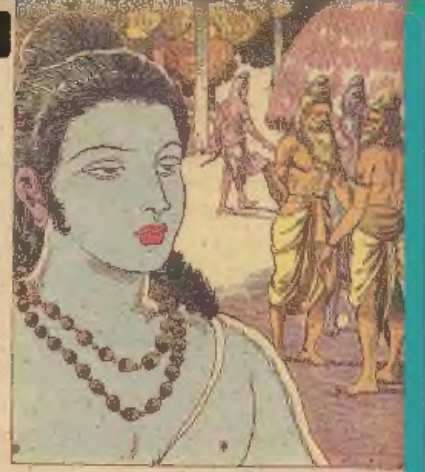
अयोध्येला पोचल्यावर भरत आपल्या माता व वनिष्ठ सुनोला म्हणाला—“अयोध्येला राम राहिला तो वनवासाला असतां मी येथे कसा राहू. म्हणून मी अयोध्येबाहेर नंदीश्रम येथे राहून रामाच्या राज्याचा सर्व कारभार

वाढावा.” सुमंत आणि मंत्रांशी आपली संवत्ति दिव्यावर भरत मातांना नमस्कार करून शत्रुघ्नाबरोबर नंदीश्रमाची जाऊन राहू लागला. भरताने माता वेनी नव्हती. सर्व सैन्य त्याच्या करापरान्त निवर्तले.

ते सैन्य पाहून भरतला जणखी विचार सुचला. त्याने पादुकांचा राग्याभिरंजक करून रामाला माजेल अशा तऱ्हेने सर्व व्यवस्था कायद्याने ठरविले. छत्रचामरांनी देखील व्यवस्था करण्यांत आली.

त्याच्या मार्गेदुर्जे रामाला जडागूट धारण करून वस्त्रांम कंगवा लांगला होता. ती अपकीर्ति घुबून निघाली या हेतूने किंवा स्वचे प्रापशित म्हणून त्याने कल्पल वळी धारण केली व जडागूट बांदवून पादुकांची रोज पूजा करू लागला आणि त्यांनी जतुला घेऊन राज्यकारभार पाहू लागला. जो वर किंवा खंडणा वगैरे वरूळ होई ती त्या पादुकांना नैवेद्याप्रमाणे तो संपर्पण करी. आदे ते सरे रामाचे व स्वचे रक्षण करण्याचा भार आपल्यावर आहे असे आभेदाने स्वीकार करून तो नंदीश्रमाची राहू लागला.

भरत निघून गेल्यावर रास आपल्या पर्णकुटीत रहात होता खरा, परंतु त्याचे



चित्त मरताकडे लागलेले होते. भरतच्यासाठी ब्राह्म मिळणे कठीण आहे हे वारंवार त्याच्या मनात येई. त्यानून जालेले राज्य कायाहून वेणारा भरत हा या दुर्भिक्षे स्थापारला एकाच एक आहे. केवदा त्याग, मनाचा केवदा थोरपणा! आणि मी त्याला किती दुलविले! त्याने परोपरीने अयोध्येला शेकाविले, पण निष्ठुरपणाने मी त्याला एकदा भार आपल्यावर आहे असे आभेदाने स्वीकार करावा लागतिले, आणि त्याने कर्तव्य म्हणून सर्व भार आपल्या जिवावर घेतला.

राम सदा अत्यमनस्क राहिला. सीता व लक्ष्मण दोघांनी रामाच्या मनात जाळ असलेले



विचार थोडसले, परंतु ऋषि व मुनि यांना ते कळले नाही. ते चित्रकूट सोडून निघून जाऊ लागले. अन्य मनस्क होऊन वसतेल्या रामाकडे पाहून ते आश्चर्य करू लागले. एवढेच नव्हे तर काही ऋषि मुनि आपापले माथम सोडून निघून जाऊ लागले. तेव्हा रामाने चित्रकूट वनाचे कुलपति श्री अश्विनि यांच्याकडे जाऊन विचारले की आपल्या हातुन वाझानाई काही चुक वडकी असेल तर आपण क्षमा करावी.

स्वावर मुनि म्हणाले "रामा तुला सहचारा आम्हां सर्वांना सुनावह झाला. तुझ्या हातुन

चुक काय वडणार? जलीकडे राजसर्पचा उपद्रव आप बांधू लागला आहे. रामाचा माऊ स्वर यज्ञांत विघ्न घाळू लागला आहे. दो तुला देखील स्वस्थ विचारने राहू देणार नाही. म्हणून ऋषिमुनि स्वरक्षणासाठी चित्रकूट सोडून निघून जात आहेत. तू बोर आहेस परंतु तू सपत्नीक रहात बाहेस. म्हणून तू देखील येथून निघून जाणे बरोबर होईल असे आम्हांला प्रायश्चित्तपाने सांगते."

रामाने चित्रकूट पर्वत सोडून जाण्याचे ठरविले आणि अग्नि व अमरूदा यांना निरोप देण्यासाठी सीता व लक्ष्मणासह लागला.



अग्नि मुनींनी रामाच्या स्वताच्या मुलासारखे राहून त्याला प्रवृत्तीक बसावला सांगितले. नेत्र अग्नि मुनींनी अमरुदेने तप करून चित्रकूट पर्वतापसून गंगेची धारा मंदाकिनी नदीने कशी आपली माथी कथा सांगितली, म्हणाले—एकदा लागतपाठ चवदा वर्षे राजा पडला नाही व मुक्ताळ पडला. ऋषि मुनि व पर्वत प्रदेशात राहणारे लोक आणि पशु पक्षी वटापट शकू लागले. परंतु हिच्या तपश्चर्येच्या प्रभावामुळे चित्रकूट पर्वत पुन्हा प्रकटान्मूर्त झाला. रामाने अमरुदेने बरित्र वर्णन करून सीतेला सांगितले. सीतेने अन-

सूयेला नमस्कार केला आणि पति सेवा सवत घराची म्हणून तिचा आर्क्षार्थद मागितला. अमरुदेने सीतेला बसावला सांगितले व म्हणाली "तुला पति गुणी व पराक्रमी आहे. पति हेतू तुझे दैवत! सर्व वैभव, ऐश्वर्य व वेणुराशिव या सर्वांचा त्याग करून तू पतिच्या सेवेसाठी वनगमनस जाण्यासाठी तयार झालेली पाहून माझ्या मनाला आनंद झाला, तू अहंकार सोडून अर्सेच शांतित्व वनस्थि पालन कर! म्हणजे तुला आदर्श पुढे देवून पुढील जिवी वागलीस व पालि वत धर्माचे पालन करतील, आतां तुला





माझ्या जवळ काही मागाव्याचे असल्यास मागून घेई.

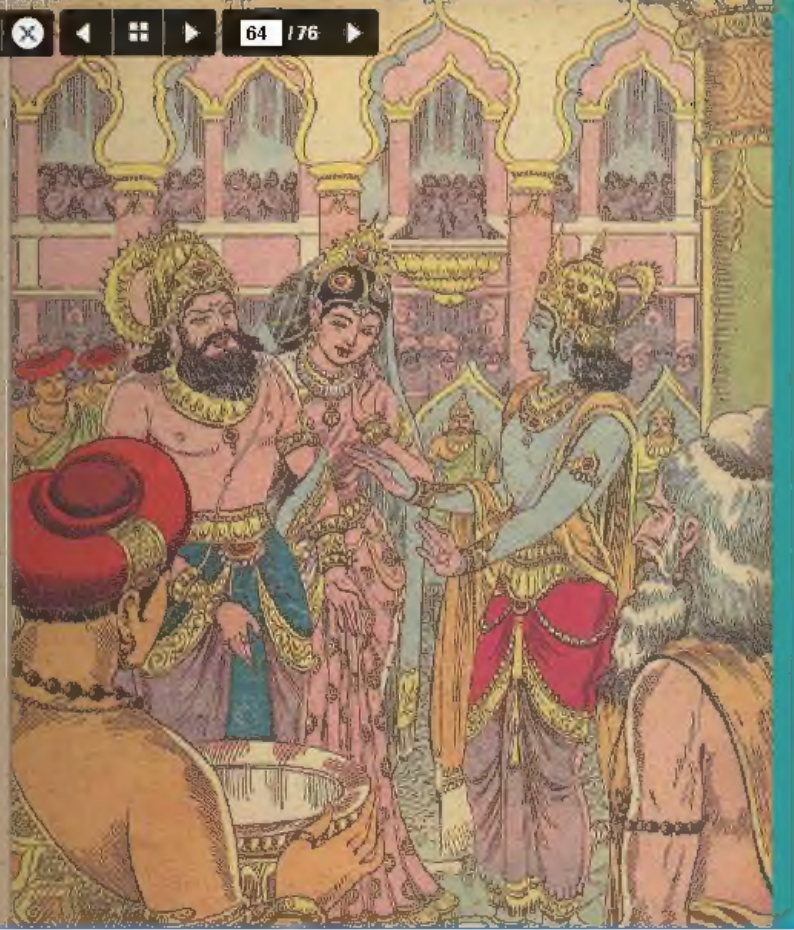
सीतेने अंतर्मुखेला नमस्कार केला व म्हणाली—“देवी! तुमच्या दर्शनाने व मेमळ आशीर्वादाने माझ्या सर्व इच्छा पूर्ण झाल्या आहेत. आपली ही काय मारु!”

सीतेला तो विनम्रपणा पाहून अंतर्मुखेच्या मनाचे समाधान झाले. तिने सीतेला कुंकू लावले व तिची ओटीं भरून तिचा एक सडी व लण आणि त्याबरोबर काही आमूकणें एण देत म्हणाली—“मी तुला आपली काय देणार!” आता तू ही

साडी नेसलीस म्हणजे माझ्या मनाचे समाधान होईल.”

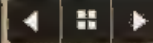
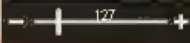
अंतर्मुखेने दिलेली साडी नेसून सीतेने तिचा नमस्कार केला. नंतर अंतर्मुखेने सीतेला तिची अन्मकथा सांगायला सांगितले. सीता सार्गु लागली—

“मिथिलेचे महाराज जवळ हे माते वडील, यज्ञासाठी जमीन भांगरीत असता मी मिळाले. त्यांना त्या वेळी गुरू बळ नव्हते. म्हणून त्यांनी मला आपल्या पदराणीच्या हातात देऊन मला मुलीसारखे मानून माझे पाहून पोषण करण्यास सांगितले. मी मोठी झाले तेव्हा माझ्या लग्नाची काळजी त्यांना लागली. त्यांनी पुष्कळ शोध केला, पण मनासारखा योग्य घर न मिळल्यामुळे त्यांनी स्वयंवर रचला. त्याच्याकडे शंकराचे एक अनुम्य होतें. ते वंकिवून त्यावर जो प्रत्येका म्हणजे दोरी चढवेल त्याला माझी कन्या सीता माळ घालील अशा त्यांनी बोधना केली. पण दिव्य शक्ति असल्या-
खिचाम ते अनुम्य बांकाविणें शक्य नव्हते. महा पराक्रमी मानव व दानव वीरांनी प्रयत्न करून पाहिला. एण कोणता यश मिळाले नाही. माझ्या बाबांना मिराटा वाटली व





Fullscreen



66 / 76

अमून देवालय

त्यांनी धनुष्य उचलून टेवाथले ठरविले. पण त्याच वेळी विश्वामित्र मुनींच्याबरोबर रघुकुल तिलक रामचंद्र व लक्ष्मण दोघांनी स्वयंबाच्या घडघात प्रवेश केला. विश्वामित्रांच्या आज्ञेने प्रसून धनुष्यावर धरलेचा चढविण्याचा बल केला. पण ते तूटले. माझ्या नाचाली कल्पा-दान करण्यासाठी कलश मागविला. भंतु रघुराज, गडिलांची अनुज्ञा घेतल्याशिवाय निवाहास लयार झाले नाहीत. म्हणून माझ्या गडिलांनी वृक्षभूष महाराजाकडे दूत पाठवून त्यांचा बोलविले. सर्वांच्या आशीर्वादाने रम समारंभ पूर्ण झाला."

नंतर अनसूयेने सीतेला आशीर्वाद देऊन निरोप दिला.

सीतेला नवीन वस्त्रे परिधान करून आलेली पाहून रामाने चकित होऊन विचारले—
"हे सर्व कोठे मिळाले?"



सीता म्हणाली—"हा अनसूया मातेचा जास्तीर्वाद आहे!"

सीता, राम व लक्ष्मण अग्नि मुनींनी जाग्रह केल्यावर त्या दिवशी अग्नी मुनींच्या आश्रमांतच राहाले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी उठून व अग्नि अनसूयेचा निरोप घेऊन ते निघाले.

अग्नि महामुनि म्हणाले—"रामा! या वनांत परमशक्त राक्षस देखील राहताना. त्यांचा प्रास तुला होऊ नये म्हणून तू मी सांगतो त्या वाटेने जा. त्या वाटेने अन्यायास जनेक कधी व मुनींची भेट होईल."

अग्नि मुनींनी दाखविलेल्या यागर्नि राम लक्ष्मणांनी सीतेसह प्रस्थान केले आणि दंडकारण्यांत प्रवेश केला.

[अयोध्याकांड संपूर्ण]

इ. स. पूर्वी १३ व्या शतकात इलिरिया देशात कानॉनिक्रवळ प्रथम स्तूपोपनि यांनी निर्मिलेले हे देवालय इथिल देशाच्या प्राचीन विजयभलेचे एक जिवंत स्मारक होय. या देवालयाने क्षेत्रफळ ५४००० वर्ग फूट आणि सुमारे सव्वा एकर आहे. त्याच्या लांबाईचा व्यास १२ फूट व रुंदी १० फूट आहे.

